

## VII. RECENZJE I NOTY RECENZYJNE

*Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. 1 (325-787) Nicea I, Konstantynopol I, Efez, Chalcedon, Konstantynopol II, Konstantynopol III, Nicea II. Układ i opracowanie ks. Arkadiusz Baron, ks. Henryk Pietras SJ, „Źródła Myśli Teologicznej” 24, Wydawnictwo WAM – Księża Jezuitów, Kraków 2001, ss. 400 (wznowienie I, Kraków 2002).

Sobór<sup>1</sup>, czyli kolegium biskupów całego świata, otoczony specjalną asystencją Ducha Świętego, jako główny cel ma przedyskutowanie najważniejszych zagadnień religijnych: dogmatyczno-moralnych lub dyscyplinarnych. Według Kodeksu Prawa Kanonicznego sobór powszechny jest zwoływany przez papieża<sup>2</sup> i taka jest też tradycja soborów od średniowiecza. W starożytności natomiast obowiązywała nieco inna tradycja, a mianowicie to cesarz zwoływał sobór, zazwyczaj tylko zawiadamiając o tym papieża; cesarz otwierał sobór, często był na nim obecny i ingerował nawet w orzeczenia teologów; on także zwoływał biskupów, zapewnił im przejazd itd.<sup>3</sup> Osiem pierwszych soborów odbyło się na wschodzie: w Azji Mniejszej lub Konstantynopolu. To na nich sformułowano podstawy naszej wiary, zajęto się nauką o Trójcy Świętej i Jezusie Chrystusie. Pierwsze dwa, tj. sobór Nicejski I (325 r.) i sobór Konstantynopolitański I (381 r.) dotyczyły stosunku Jezusa do Ojca oraz Ducha Świętego; następne dwa (Efeski w 431 r. i Chalcedoński w 451 r.) – zagadnienia związku bóstwa i człowieczeństwa w Chrystusie. Sobory Konstantynopolitański II (553 r.) i Konstantynopolitański III (680-681 r.) stanowią uzupełnienie tej nauki, natomiast sobór Nicejski II (787 r.) omawia kult obrazów. Ostatni z soborów wschodnich – Konstantynopolitański IV (867-870 r.) dotyczący kwestii dyscypliny i finalizujący spory o kult obrazów (ikonoklastyczne), nie jest jednak uznawany przez Kościół prawosławny, w przeciwieństwie od siedmiu pierwszych soborów będących jeszcze dobrem wspólnym chrześcijan katolików, prawosławnych i protestantów. Następne sobory są już bowiem soborami Kościoła Zachodniego, gdyż w 1054 r. nastąpiła wielka schizma, która oddzieliła Kościół Wschodni od Zachodniego.

Dorobek dotychczasowych badań na temat soborów jest spory. Cieszą się one bowiem systematycznym od wielu już lat zainteresowaniem kolejnych pokoleń teologów i historyków Kościoła. Badacze ci zdążyli już nakreślić wiele syntetycznych i analitycznych monografii

---

<sup>1</sup> W języku łacińskim, greckim oraz w większości języków nowożytnych istnieje tylko jedno słowo na określenie zarówno synodu, jak i soboru: greckie *synodos*, łacińskie *concilium*, natomiast język polski ma dwa osobne słowa – synod i sobór (ta terminologia zrodziła się w XVII w.). Zob. A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 2002, s. 505.

<sup>2</sup> Zob. *Codex Iuris Canonici*, red. K. Dynarski, Poznań 1984, s. 157 n.

<sup>3</sup> Szerzej z literatury w języku polskim zob. np. S. Włodarski, *Siedem soborów*, Warszawa 1968; M. Starowieyski, *Sobory Kościoła niepodzielonego*, Tarnów 1994; F. Béchau, *Historia Soborów*, Kraków 1998; K. Schatz, *Sobory Powszechne, punkty zwrotne w historii Kościoła*, Kraków 2001.

i przyczynków ujmujących istotę soborów w różnych ich aspektach, publikując jednocześnie najważniejsze źródła do ich poznania<sup>4</sup>. Jednym z ostatnich wydawnictw źródłowych dotyczących soborów jest opublikowany przez Wydawnictwo WAM w serii Źródła Myśli Teologicznej pierwszy tom dokumentów soborowych (edycji zaplanowanej na kilka tomów), w którym znalazły się teksty siedmiu pierwszych soborów w zarówno w językach oryginalnych (głównie greckim i łacińskim), jak i w przekładzie polskim. W tej formie dokumenty soborowe zostały wydane w Polsce po raz pierwszy. Wprawdzie już wcześniej, najpierw w protestanckim *Zwiazstunie* ksiądz Wagner wydał przekład kanonów soborów, a następnie tekst soborów i synodów w przekładzie opublikował prawosławny ksiądz A. Znosko, jednak tłumaczenia te nie zawsze są dokładne, a w dodatku przekład A. Znoski oparty jest na przekładzie starosłowiańskim a nie na oryginale greckim lub łacińskim<sup>5</sup>.

Recenzowana pozycja składa się kolejno: ze wstępu *Od Redakcji* (s. 7-12), *Wykazów skrótów* (s. 13-14), podstawowej *Bibliografii* (s. 15-17), właściwej części, czyli edycji tekstów dokumentów soborowych w podwójnej postaci, tj. w języku oryginału i w tłumaczeniu polskim (s. 19-381). Zamykają ją indeksy: *biblijny* (s. 383-386), *dokumentów kościelnych* (s. 387-390), *pisarzy starożytnych* (s. 391-392), *imion własnych* (s. 393-394), *nazw geograficznych* (s. 395) i *rzeczowy* (s. 397-398).

We wprowadzeniu wydawcy krótko omówili synodalność w Kościele starożytnym, zwracając uwagę na fakt, że w starożytności odbywały się synody dwójakiego rodzaju, tj. prowincjonalne, zwoływane przez metropolitę (zwykle dwa razy w roku), oraz zwoływane nieregularnie przez cesarza, które przyjęło się nazywać soborami powszechnymi (ekumenicznymi, brali w nich bowiem udział zarówno przedstawiciele Wschodu, jak i Zachodu). Wszystkich zaś zainteresowanych pełniejszym obrazem tego zagadnienia odesłano do książki M. Starowieyskiego, opisującego osiem pierwszych soborów uznanych za powszechne<sup>6</sup>. Dalej zamieszczono podstawowe informacje odnoszące się do wydania tomu pierwszego oraz bibliografię, która z racji swojej szczupłości jest niewystarczająca.

Trzon tomu stanowią oczywiście teksty dokumentów siedmiu pierwszych soborów ekumenicznych okresu patrystycznego, a więc soborów: Nicejskiego I, Konstantynopolińskiego I, Efejskiego, Chalcedońskiego, Konstantynopolińskiego II, Konstantynopolińskiego III i Nicejskiego II, wraz z ich polskim przekładem, stanowiącym owoc pracy zespołowej: A. Barona, A. Bobera, H. Pietrasa i T. Wnętrzak. Recenzowane wydawnictwo składa się z tekstu oryginalnego (zazwyczaj greckiego) wraz z jego pierwotnym przekładem łacińskim, nie będącym jednak dziełem pracy powyższego Zespołu (jest to oficjalny tekst Kościoła Zachodniego), oraz z przekładu polskiego dokonanego według tekstu oryginalnego. Wydawcy tomu układ tekstu rozwiązali następująco: u góry na stronach parzystych zaprezentowali tekst oryginalny stanowiący podstawę polskiego tłumaczenia (grecki lub łaciński), natomiast u góry na stronach nieparzystych umieścili polski przekład tekstu oryginalnego. Ponadto u dołu na stronach parzystych (pod wersją oryginalną) umieszczono pierwotny przekład (najczęściej łaciński) tekstu oryginalnego. Rozmieszczenie tekstów wydaje się w pełni logiczne, ułatwia bowiem czytelnikowi korzystanie z tomu, gdyż w każdej chwili może on skorzystać zarówno z oryginalnej wersji tekstu, jak i jego przekładu. Każdy tekst soborowy poprzedzony jest krótkim wprowadzeniem autorstwa H. Pietrasa. Objaśnienia te mają charakter historyczno-teologiczny i dostarczają czytelnikowi podstawowe wiadomości na temat kolejnych soborów, a dołączona bibliografia ogranicza się jedynie do wyszczególnienia źródeł. Trafnym rozwiązaniem było też zamieszczenie u dołu na stronach nieparzystych (pod polskim tłumaczeniem) objaśniających

<sup>4</sup> Szeroką bibliografię historii soborów, która jest ciągle uaktualniana, można znaleźć w internecie: <http://www.uni-duesseldorf.de/ulbd/burgtorf/biblikonz.htm>

<sup>5</sup> A. Znosko, *Kanony Kościoła prawosławnego w przekładzie polskim*, t. 1, Warszawa 1978.

<sup>6</sup> M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*.

tekst przypisów, których numery umieszczono we wszystkich wersjach językowych tekstu (greckim, łacińskim i polskim). Przypisy są dziełem A. Barona i H. Pietrasa i zachowane są w numeracji ciągłej osobno dla każdego z siedmiu soborów. Ułatwia to korzystanie z przypisów odsyłających do innych tekstów soborowych zawartych w tomie.

Taki podział pracy wydaje się klarowny i przemyślany: pozwala dostrzec i ukazać ciągłość i wzajemne zależności językowe, teologiczne oraz historyczne poszczególnych soborów.

Tekst oryginalny (grecki lub łaciński) nie został zaczerpnięty bezpośrednio z oryginalnych dokumentów soborowych, lecz edycję oparto na krytycznych wydaniach tekstów: E. Schwartz, N.P. Tannera oraz G. Alberigo, G.L. Rossetti, P.-P. Joannou, C. Leopardiego, P. Prodiego<sup>7</sup>. W celu uniknięcia potknięć i braków z wcześniejszych edycji, wydawcy celowo zrezygnowali z formy reprintu tekstów oryginalnych, jak to zrobił N.P. Tanner (posługujący się wydaniem G. Alberigo i in.), który w ten sposób próbował utrwalić przyjętą paginację, ułatwiając wprowadzenie ujednoliconego cytowania i odsyłania czytelnika do wydanych tekstów soborowych. Zapropionowana przez wydawców metoda edycji tekstów soborowych, do której wprowadzono dodatkowe wyjaśnienia oraz dołączono kilka innych jeszcze dokumentów w istotny sposób wpływających na przebieg zgromadzeń soborowych i stanowiących wykładnię ich rozumienia (zob. np. Sobór Nicejski I, List Euzebiusza z Cezarei do swego Kościoła, s. 54-61) wydaje się zasadna. Godne podkreślenia jest to, że tekst został na nowo opracowany (przez A. Barona) pod względem odnośników biblijnych i zależności źródłowych. W celu ułatwienia korzystania z treści dokumentów wprowadzono podział tekstu na sekcje wyróżnione tłustym drukiem. Przy wprowadzaniu takiego podziału, jak podkreślają wydawcy, kierowano się przede wszystkim treścią, zaznaczając bloki odnoszące się do jakiegoś jednego konkretnego zagadnienia. Zabieg ten jest jak najbardziej trafny pozwala bowiem łatwiej poruszać się w tekście i porównywać przekład z tekstem oryginalnym, co np. w aspekcie dydaktycznym ze studentami może okazać się niezwykle praktyczne. Ponadto wydawcy przy edycji tekstu oryginalnego pominieli niektóre wersje, ich zdaniem, „nieistotne z teologicznego punktu widzenia” (tzn. nie motywowane teologiczną treścią), zachowując zaś je w przypadkach teologicznie ważnych (zob. np. s. 25 przyp. 4; s. 49 przyp. 34; s. 57 przyp. 44).

Jeżeli chodzi o zasadę pisowni, jaką przyjęto w edycji tekstów oryginalnych, to jak podają sami wydawcy we wprowadzeniu, niejednokrotnie zmuszeni byli do jej ujednolicenia. I tak, unifikacji poddane zostało rozpoczynanie nowych zdań od dużej litery<sup>8</sup>, co wydatnie ułatwia panowanie nad tekstem współczesnemu czytelnikowi przyzwyczajonemu do tego typu struktury tekstu.

Od strony filologicznej zaprezentowane przez A. Barona, A. Bobera, H. Pietrasa i T. Wnętrzak tłumaczenie tekstów soborowych z języków oryginału na język polski nie budzi większych zastrzeżeń, chociaż gdzieś tam pojawiają się pewne niekonsekwencje czy wpadki. W niektórych fragmentach zbyt mocno uwspółcześniono słownictwo i interpunkcję, co w pewnym stopniu przyczyniło się do częściowej zatury charakteru tekstu (np. s. 37, 45, 87, 103, 199, 265 i in.). W większości jednak nie stracił on swego posmaku archaiczności. W kon-

<sup>7</sup> E. Schwartz, *Acta Conciliorum Oecumenicorum*, Berolini et Lipsiae 1927-1932; N.P. Tanner, *Decrees of the Ecumenical Councils I*, Sheed & Word and Georgetown Univ. Press 1990; G. Alberigo, G.L. Rossetti, P.-P. Joannou, C. Leopardi, P. Prodi, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, Edizioni Dehoniane, Colonia 1991. Z innych wydań tekstów soborowych zob. np. J.D. Mansi, *Sacrorum Conciliorum Nova et Amplissima Collectio*, Florentiae 1759 (reprint: Paris 1901); H.G. Opitz, *Athanasius' Werke*, 1934; P.-P. Joannou, *Les canons des conciles oecuméniques, Pontificia commissione per la redazione del codice di diritto canonico orientale*. Fonti, Fasc. IX, Grottaferrata-Roma 1962.

<sup>8</sup> Podobne ujednolicenie tekstu dokumentów soborowych uczynili już wcześniejsi wydawcy, zob. np. G. Alberigo, G.L. Rossetti, P.-P. Joannou, C. Leopardi, P. Prodi, *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*.

flikcie między dobrem czytelnika a wiernością oryginałowi wydawcy celowo zdecydowali się na zwiększenie zrozumiałości tekstu dokumentów soborowych, kosztem dosłownego tłumaczenia, co w przypadku tego rodzaju wydawnictwa jest uzasadnione. Na uznanie zasługuje to, iż w sprawach wymagających bliższego wyjaśnienia zaproponowanego przekładu fragmentu dokumentu wydawcy odsyłają do komentarza zamieszczonego w przypisach, w których czytelnik znajduje klarowne wyjaśnienia.

Pierwsze w zbiorze zostały zaprezentowane dokumenty z Soboru Nicejskiego I (325 r.)<sup>9</sup>, na które składają się *Wyznanie wiary 318 Ojców* (s. 24-25), 20 kanonów (s. 26-47), *List soboru w Nicei do Egipcjan* (s. 46-53) oraz *List Euzebiusza z Cezarei do swego Kościoła* (s. 54-61)<sup>10</sup>. Efektem obrad Soboru było ustalenie wyznania wiary, które nie znalazło od razu uznania w Kościele, o czym świadczy fakt, że wszyscy uczestnicy Soboru w następnych latach angażowali się w synody, na których poszukiwano lepszego sformułowania *Credo*. Ponadto potępiono i skazano na wygnanie Ariusza, usiłowano też należycie opisać bóstwo Jezusa Chrystusa.

Spuścizną dokumentową Soboru Konstantynopolińskiego I (381 r.) udostępnioną w recenzowanym tomie stanowią *Wyznanie wiary 150 Ojców* (s. 68-69) oraz kanony (s. 70-95). Ponieważ nie zachował się żaden dokument poza wymienione wyżej, wydawcy postanowili za edycją G. Alberigo przytoczyć tekst listu synodu konstantynopolińskiego z 382 r., który informuje papieża Damazego o postanowieniach Soboru i podaje interpretację niektórych sformułowań wyznania wiary. Warto odnotować, że spośród kanonów uważanych za soborowe, tylko pierwsze cztery zostały ułożone na Soborze i były znane na Zachodzie oraz przełożone na łacinę przez Dionizego Małego. Dwa następne zostały uchwalone na synodzie w 382 r., a siódmy pochodzi z listu biskupa Gennadiosa z Konstantynopola do biskupa Antiochii Martiriosa (459-470)<sup>11</sup>.

Źródłami z następnego w kolejności Soboru Efejskiego (431 r.) przytoczonymi w zbiorze są: *List Kapreola z Kartaginy do Soboru Efejskiego* (s. 102-109), *Drugi list Cyryla do Nestoriusza* (s. 108-119), *Drugi list Nestoriusza do Cyryla* (s. 118-133), *Trzeci list Cyryla do Nestoriusza i anatematyzm Cyryla* (s. 132-157), *Wyrok pozbawiający Nestoriusza urzędu* (s. 158-159), *List soborowy o biskupach wschodnich* oraz tworzący jego ciąg dalszy 7 kanonów (s. 160-169), *Orzeczenie przeciw bezbożnym mesalianom albo euchitom* (s. 168-173), *Uchwała o konsekracji biskupów na Cyprze* (s. 172-177), *Formuła zjednoczenia* (s. 176-179) oraz *List Cyryla do Jana Antiocheńskiego o pokoju* (s. 178-189). Jedną z istotniejszych kwestii poruszanych na zwołanym w Efezie soborze było precyzyjne określenie złożenia natury boskiej i ludzkiej w Chrystusie i załagodzenie wywołanego wcześniej epistolarnego konfliktu w tej właśnie sprawie pomiędzy Nestoriuszem, biskupem Konstantynopola, a Cyrylem, biskupem Aleksandrii<sup>12</sup>.

<sup>9</sup> Zgromadzenie biskupów w Nicei na zaproszenie cesarza Konstantyna Wielkiego zostało uznane za Pierwszy Sobór powszechny dopiero na Soborze Efejskim w 431 r., pierwszym, który miał świadomość własnej powszechności. Zob. M. Simonetti, *La crisi ariana nel IV secolo*, Roma 1975; J. Gliściński, *Współlistoty Ojcu*, Łódź 1992; M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*, s. 17 n.; K. Schatz, *Sobory Powszechne*, s. 22 n.

<sup>10</sup> Prezentowany *List*, wysłany tuż po ustaleniu wyznania wiary, jest jedynym autentycznym dokumentem relacjonującym przebieg dyskusji i wyjaśniającym znaczenie poszczególnych sformułowań, tak jak rozumieli jej – przynajmniej niektórzy – uczestnicy Soboru.

<sup>11</sup> Zob. P.-P. Joannou, *Les canons des conciles oecuméniques*, s. 43 n.; G.L. Dossetti, *Il Simbolo di Nicea e di Constantinopoli. Edizione critica*, Herder Roma 1967; A.M. Ritter, *Das Konzil von Konstantinopel und sein Symbol*, Göttingen 1965; M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*, s. 34 n.; K. Schatz, *Sobory Powszechne*, s. 22 n.

<sup>12</sup> Szerzej zob. L. Scipioni, *Nestorio e il Concilio de Efeso*, Milano 1974; C. Bartnik, *Sobór Efejsko-Aleksandryjski jako wydarzenie historyczne*, w: *Maryja w tajemnicy Chrystusa*, Niepokalanów 1997, s. 28-39; M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*, s. 47 n.; idem, *Sobór Efejski i sprawa Nestoriusza – problem źródeł*, „Meander” t. 50: 1995, s. 23-35; K. Schatz, *Sobory Powszechne*, s. 39 n.

Na dokumenty Soboru Chalcedońskiego (451 r.) udostępnione w tomie składają się: *List papieża Leona do Flawiana, biskupa Konstantynopola, o Eutychesie* (s. 196-213), *Definicja wiary* (s. 214-225) oraz 30 kanonów (s. 224-257). Sobór Chalcedoński był największym w starożytności zgromadzeniem biskupów, które zostało zwołane przez cesarza Marcjana dla odwołania postanowień tzw. „Soboru zbójckiego”, zwołanego przez Teodozjusza II w 449 r. w sprawie Eutychesa, potępnego za głoszenie dwóch natur Chrystusa przed wcieleniem, a jednej po Wcieleniu(!). Sobór Chalcedoński w efekcie pozbawił urzędu i skazał na zesłanie Diokorosa z Aleksandrii, który przewodniczył „soborowi zbójckiemu”. Na żądanie cesarza Marcjana prowadzono także dyskusję nad nowym wyznaniem wiary, którego jednak nie uchwalono, poprzestając na potwierdzeniu *Credo* nicejsko-konstantynopolitańskim. Główny dokument zawierał pewne precyzacje o dwóch naturach Chrystusa, uzupełniające list Leona. Ułożono także kanony dyscyplinarne. Warto zaznaczyć, że kanon 28 nie został podpisany przez legatów Leona Wielkiego ani nigdy nie wszedł do zespołu kanonów zaaprobowanych przez Rzym, ponieważ obawiano się tam, że mógłby on dać zbyt szerokie uprawnienia Kościołowi konstantynopolitańskiemu<sup>13</sup>.

Akta Soboru Konstantynopolitańskiego II (553 r.), tj. *Wyrok przeciwko „Trzem rozdziałom”* (s. 262-283) i *Anatematyzmy przeciwko „Trzem rozdziałom”* (s. 284-303), zachowały się tylko w skróconej wersji łacińskiej, anatematyzmy zaś po grecku i po łacinie. Na tej podstawie źródłowej wydawcy oparli swoje tłumaczenie polskojęzyczne. W soborze tym uczestniczyli przede wszystkim biskupi wschodni, z Zachodu zaś tylko przedstawiciele wybrani przez cesarza Justyniana (528-555). W obradach na znak protestu nie uczestniczył papież Wigiliusz, choć przebywał w Konstantynopolu, co w konsekwencji doprowadziło, że go potępiono (ale nie Kościół rzymski), tak samo zresztą jak „Trzy rozdziały”<sup>14</sup> i Orygenes, uznając jednocześnie ważność soboru w Chalcedonie. W rezultacie Wigiliusz, ulegając naciskom, wraz z 16 biskupami potępił w czasie trwania soboru niektóre sformułowania Teodora z Mopsuestii, powstrzymując się w sprawie potępienia jego osoby, jak i Teodora z Cyru i Ibas z Edessy. Jednak pod koniec 553 r. zmuszono papieża do podpisania dokumentów soboru<sup>15</sup>.

Efektom kolejnego Soboru Konstantynopolitańskiego III (680-681 r.) było przyjęcie doktryny zawartej w listach papieża Agatona (potępiających monoteletyzm) oraz sformułowanie wykładu wiary, którą po wielu dyskusjach podpisali uczestniczący w obradach biskupi (w liczbie 174), imperator oraz papież Leon II, który kazał, by podpisali ją wszyscy biskupi zachodni. Jej też tekst w postaci *Wykładu wiary* (s. 308-323) został opublikowany w całości. Sam sobór miał stanowić zwieńczenie działań cesarza Konstantyna IV przeciwko monoteletom (uznawali tylko jedną, boską, wolę Jezusa Chrystusa)<sup>16</sup>.

Ostatnimi dokumentami soborowymi w recenzowanym tomie są akta Soboru Nicejskiego II (787 r.), ostatniego w pełni uznanego zarówno przez Kościół katolicki, jak i Kościół prawosławny, na które składają się *Dekret wiary* (s. 330-341), *Anatematyzmy w sprawie świętych*

<sup>13</sup> Zob. H. Bacht, *Das Konzil von Chalcedon*, t. 1-3, Würzburg 1951-1954; R.V. Sellers, *The Council of Chalcedon*, London 1953; J. Misiurek, *Sobór Chalcedoński w aspekcie ekumenizmu*, RTK t. 21: 1974 z. 2, s. 91 n.; K. Iłski, *Communio w czasie Soboru Efejskiego (431)*, „Eos” t. 76: 1988 z. 1-2, s. 345 n.; M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*, s. 63 n.; K. Schatz, *Sobory Powszechne*, s. 39 n.

<sup>14</sup> «Trzy rozdziały» to dzieła Teodora z Mopsuestii, Teodora z Cyru oraz Ibas z Edessy, uznawanych przez monofizyków za nestorian, które potępił już w 544 r. cesarz Justynian. Natomiast biskupi zachodni i papież Wigiliusz nie chcieli się na to zgodzić. Zob. M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*, s. 79 n.; K. Schatz, *Sobory Powszechne*, s. 54 n.

<sup>15</sup> Zob. R. Browning, *Justynian i Teodora*, Warszawa 1977; M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*, s. 82 n.; K. Schatz, *Sobory Powszechne*, s. 54 n.

<sup>16</sup> L. Duchesne, *L'Eglise du VI siècle*, Paris 1925, s. 391-485; M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*, s. 95 n.; K. Schatz, *Sobory Powszechne*, s. 68 n.; H. Masson, *Słownik herezji w Kościele katolickim*, Katowice 1993, s. 217.

obrazów (s. 340-341) oraz 22 kanony (s. 342-381). Głównym tematem Soboru był spór o prawomocność oddawania czci obrazom<sup>17</sup>, stąd część dokumentów nasświetla to właśnie zagadnienie. Poza tym na VII sesji ogłoszono soborową definicję wiary, w której – jak wynika z akt – podkreślano, że nie chce się ani niczego odejmować, ani niczego dodawać do Tradycji Kościoła, ale tylko zachować wszystko, co jest zgodne z sześcioma soborami powszechnymi, czego dowodzi włączenie do definicji dogmatycznej Symbolu Nicejsko-Konstantynopolitańskiego. W tym kontekście stwierdzono ważność Tradycji, pisanej i niepisanej, Kościoła, do której należy także cześć oddawana obrazom. Akta soboru zawierające oficjalne określenie prawomocności kultu ikon podpisali jako władcy młodociany cesarz Konstantyn VI i jego matka Irena. Natomiast jako pierwsi spośród biskupów dokumenty podpisali legaci biskupa Rzymu. Zamieszczone na końcu tomu, wchodzące w skład akt soboru 22 kanony, które mają charakter prawodawczy, administracyjny i dyscyplinarny, kryją jedną niewiadomą, a mianowicie nie wiadomo dokładnie, jak i kiedy zostały promulgowane<sup>18</sup>.

Opublikowane dokumenty Soborów Powszechnych 325-787 r. stanowią fundamentalny tekst dla każdego historyka Kościoła i teologa. Pamiętać należy bowiem, że właśnie na siedmiu pierwszych soborach sformułowano podstawowe zasady wiary chrześcijańskiej. Edycja dokumentów w dosłowny sposób pomaga ukazać, jak chrześcijaństwo odkrywało swoją wiarę, jak do niej dochodziło wysiłkiem biskupów – duszpasterzy całego Kościoła. Ważę temu wzmacnia to, iż zaprezentowane w nim akta są wspólne dla wszystkich chrześcijan – o znaczeniu ekumenicznym. Poza tym publikacja stanowi niezastąpione źródło dla tych, którzy zajmują się w jakikolwiek sposób historią starożytną i wczesnośredniowieczną lub historią kultury europejskiej w ogóle. Na przykład postanowienia Soboru Nicejskiego II (787 r.) dotyczące obrony obrazów stanowią fundamentalne wprowadzenie do zrozumienia historii sztuki europejskiej. Trudno byłoby też badać historię Bliskiego Wschodu, nie uwzględniając dziejów i kultury mniejszości chrześcijańskich: koptów, jakobinów czy Kościoła chaldejskiego, powstałych po soborach Efeskim i Chalcedońskim. Recenzowany tom dostarcza wielu interesujących spostrzeżeń. Obserwujemy bowiem podziały, dyskusje, spory i kłótnie, czytamy definicje, wyznania, wykłady i dekrety wiary, kanony, listy, uchwały, formuły, orzeczenia, wyroki, anatematyzmy.

Książkę wydano bardzo starannie. Twarda, płócienna okładka oraz wysokiej jakości papier może gwarantować, że pozycja będzie służyć czytelnikowi przez wiele lat. Stanowi ona dobre wprowadzenie do podjęcia kolejnych tego typu edycji najstarszych zabytków piśmiennictwa soborowego. Poza tym publikacja ta może być istotnym impulsem do dalszych szczegółowych badań nad teologią i dziejami Kościoła Wschodu i Zachodu.

GERARD KUCHARSKI (Poznań)

<sup>17</sup> Zob. T.D. Łukaszuk, *Obraz święty – ikona w życiu, w wierze i w teologii Kościoła. Zarys teologii świętego obrazu*, Częstochowa 1993; A. Frejlich, *Ikona*, w: EK t. 7 kol. 8-11.

<sup>18</sup> L. Brehier, *La querelle des images*, Paris 1934; F. Boesflug, N. Lossky, *Nicée II*, Paris 1987; M. Starowieyski, *Sobory Kościoła*, s. 112 n.; K. Schatz, *Sobory Powszechnie*, s. 83 n.